

Katowice, dnia 30 września 2020 roku

dr hab. Witold Kurowski, prof. UŚ
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Sławomiry Lerman-Balsaux
pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu
Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)***

I. WYBÓR TEMATU

Od czasów Manciniego wybór prawa toruje sobie drogę w prawie prywatnym międzynarodowym. Początkowo nieśmiało, gdyż pozostawienie podmiotom uczestniczącym w obrocie decyzji, jakiemu prawu poddać daną relację prawną uważane było za potencjalne zagrożenie dla interesów państwa, z biegiem czasu w coraz większym zakresie kolizyjnoprawna autonomia woli zyskiwała na popularności. Należy przy tym podkreślić, że obawa przed przyznaniem stronom stosunków prywatnoprawnych możliwości wskazania prawa dla nich właściwego nie do końca była (jest) bezpodstawna. Otwarcie drogi w opisywanym kierunku w odniesieniu do niektórych sfer prawa prywatnego może prowadzić do niepożądanych skutków; niekiedy też dopuszczenie autonomii woli na płaszczyźnie kolizyjnej – co do zasady słuszne – wymaga korekt, by nie naruszyć interesów osób trzecich lub słabszych uczestników obrotu.

Tych kilka zdań wstępu wystarczy jako uzasadnienie dla tezy o potrzebie pogłębionych studiów nad autonomią woli w prawie kolizyjnym, które – wyprzedzając konkluzję recenzji – z sukcesem podjęła Doktorantka. Zadanie, jakie sobie wyznaczyła było o tyle trudniejsze, że zagadnienie wyboru prawa w prawie prywatnym międzynarodowym było przedmiotem gruntownych badań prowadzonych także i przez polskich uczonych, z których nie sposób w tym miejscu nie wskazać przede wszystkim

Józefa Skąpskiego (z jego wiekopomną *Autonomią woli w prawie międzynarodowym prywatnym w zakresie zobowiązań z umów*, Kraków 1964), czy też – ostatnio – Marcina Czepelaka, który w swej rozprawie *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, szeroko omawia poruszaną przez Doktorantkę problematykę. Mimo to, temat bez wątpienia zasługiwał na poważne nad nim studia. Po pierwsze, rozprawa dotyczy niezwykle doniosłego zagadnienia kolizyjnego i już to pozwala na kolejne nad nim badania bez narażania się na zarzut powielania dostępnych już informacji. Po drugie, wcześniej wskazane opracowania omawiały kwestie podejmowane przez Doktorantkę z punktu widzenia uczonego sprzed ponad pięćdziesięciu lat, albo też jedynie w części – a przez to nie tak dogłębnie – jak to ma miejsce w przypadku monografii Marcina Czepelaka. Przy okazji warto tu podkreślić, że Doktorantka nie do końca podziela wszystkie poglądy wskazanego tu z nazwiska autora (będąc w tym zakresie bliska poglądom piszącego te słowa), co jedynie ożywia naukowy dyskurs i stanowi sól działalności badawczej. Po trzecie wreszcie, w dysertacji można znaleźć fragmenty dotyczące zagadnień wiążących się z autonomią woli w prawie prywatnym międzynarodowym (nie tylko z zakresu zobowiązań) zupełnie pomijane w polskiej doktrynie. To wszystko skłania do uwagi – znów wyprzedzając konkluzję recenzji – że praca, po odpowiednich i koniecznych zmianach redakcyjnych, powinna zostać ogłoszona drukiem.

Podsumowując należy wskazać, że temat bez wątpienia zasługiwał na poważne nad nim studia. Przedstawione przez Doktorantkę wyniki badań są istotne ze względów poznawczych, nie tylko gdy chodzi o zaprezentowanie najistotniejszych aspektów problematyki kolizyjnoprawnej autonomii woli w zakresie zobowiązań umownych, ale także w odniesieniu do ogólnych zagadnień wyboru prawa w prawie prywatnym międzynarodowym. Należy przy tym podkreślić aspekt praktyczny pracy. Liczne, wskazywane przez Doktorantkę przykłady rozważanych w orzecznictwie problemów związanych z tematem, pozwalają uznać recenzowaną dysertację nie tylko za teoretyczną, ale także jako w pełni osadzoną w realiach praktycznych, wskazującą pewne rozwiązania dla podmiotów stosujących prawo na co dzień.

II. OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Konstrukcja rozprawy

Rozprawa doktorska mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* składa się ze wstępu oraz dziewięciu rozdziałów merytorycznych. Problem badawczy, postawiony we wstępie, został w sposób przemyślany zgłębiany w kolejno następujących po sobie częściach pracy, w oparciu o dedukcyjną metodologię badań. Doktorantka, wychodząc z ogólnych pojęć – autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym i wyborze prawa, jako podstawowym łączniku w rozporządzeniach unijnych regulujących problematykę kolizyjną, przechodzi płynnie do omówienia przedmiotowego zagadnienia w rozporządzeniu Rzym I (i tu znów – od ogółów, tj. przedmiotu wyboru, sposobu jego dokonania, do szczegółów – takich jak: ograniczonej skuteczności wyboru prawa i ograniczonego wyboru prawa). Ostatni merytoryczny rozdział został poświęcony zagadnieniom wpływu przepisów imperatywnych (szerokorozumianych) na wybór prawa i jego skutki.

Podsumowując należy stwierdzić, że Doktoranta w sposób prawidłowy skonstruowała swoją rozprawę doktorską. Poruszyła wszelkie zagadnienia, które były wymagane, by w pełni omówić zagadnienie będące przedmiotem badań; jednocześnie nie zawarła w opracowaniu treści zbędnych, czy też choćby luźno wiążących się z jego tematem.

Metodologia

Doktorantka w swojej rozprawie posługuje się zróżnicowanymi metodami badawczymi. Za dominującą uznać trzeba metodę dogmatyczno-prawną, wykorzystującą analizę tekstów prawnych, literatury i orzecznictwa, jak również metodę historyczną oraz w pewnym zakresie – prawnoporównawczą. Przyjętą – mieszaną metodologię należy ocenić jako właściwą i adekwatną do omawianej przez Doktorantkę tematyki.

Ocena merytoryczna

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* stanowi wnikliwe omówienie kluczowej dla zobowiązań w prawie prywatnym międzynarodowym problematyki kolizyjnoprawnej autonomii woli stron stosunku prawnego.

W pierwszym rozdziale Doktorantka zapoznaje czytelników z terminologią stosowaną w pracy (zbieżną, co do zasady, z powszechnie przyjmowaną w doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego, choć w pewnym zakresie hermetyczną, a zatem wymagającą wprowadzenia) i konstrukcjami (instytucjami) spotykanymi w prawie kolizyjnym. Krótki rys historyczny pozwala na wglębiecie się w problematykę wyboru prawa i przybliżenie jego wagi w prawie współczesnym. W rozdziale tym Doktorantka obala dość powszechny mit związany z kolizyjną autonomią woli stron, które dążą do poddania swojego stosunku prawnego prawu „najlepszemu”, gdy w istocie chodzi im (albo jednej z nich) o doprowadzenie do wskazania prawa „najlepiej znanego”, czy też bezpiecznego z punktu widzenia podmiotu silniejszego. Nie sposób także nie wspomnieć w tym miejscu o dokonanej przez Doktorantkę swoistej statystycznej analizie zagadnienia wyboru prawa i wskazania motywacji stron przy korzystaniu z kolizyjnoprawnej autonomii woli.

Drugi rozdział rozprawy doktorskiej poświęcony został przybliżeniu instytucji wyboru prawa w regulacjach kolizyjnych Unii Europejskiej i celom, jakim autonomia woli na płaszczyźnie kolizyjnej ma służyć. Ta, przede wszystkim teoretyczna część opracowania, ukazuje wybór prawa jako swoisty aksjomat w ramach zjednoczonej Europy, dzięki któremu możliwa staje się realizacja celów Unii Europejskiej, w tym wspieranie jednolitego rynku oraz transgranicznej mobilności obywateli państw członkowskich.

W trzecim rozdziale rozprawy Doktorantka kładzie nacisk na wskazanie prawidłowego sposobu wykładni rozporządzenia Rzym I (jako aktu prawa unijnego, a

przy tym specyficznego – bo odnoszącego się do rozgraniczenia sfer stosowania praw poszczególnych państw w przestrzeni), jak również prezentuje metody kwalifikacji, ze wskazaniem – słusznie – kwalifikacji autonomicznej, jako tej, którą należy stosować na gruncie rozporządzenia Rzym I.

Po trzech, raczej ogólnych – choć wartościowych rozdziałach, które mogłyby się pojawić w większości prac poświęconych kolizyjnym regulacjom unijnym, w czwartej odsłonie dysertacji Doktorantka przechodzi do sedna sprawy, tj. ujęcia wyboru prawa, jako czynności prawa prywatnego międzynarodowego. W tym rozdziale na szczególną uwagę zasługuje fragment poświęcony wyborowi prawa w sytuacjach wewnątrzkrajowych (o czym będzie jeszcze mowa w części III recenzji) oraz wyraźne podkreślenie różnicy pomiędzy kolizyjnoprawnym wyborem prawa a materialnoprawnym wskazaniem regulacji prawnych.

Piąty rozdział rozprawy poświęcony został przedmiotowi kolizyjnoprawnej autonomii woli stron w rozporządzeniu Rzym I, a zatem „temu”, co może zostać przez nie wybrane zgodnie z tym aktem. W pieczołowicie opracowanym przez Doktorantkę negatywnym zestawieniu, po wskazaniu ogólnym, że „przedmiotem wyboru prawa powinno być prawo określonego państwa” (s. 131), przykuwa uwagę fragment poświęcony prawu religijnemu. W niewielu publikacjach poświęconych tematyce zobowiązań w prawie prywatnym międzynarodowym można spotkać tak wnikliwe opracowanie wskazanego zagadnienia. Doktorantka przeanalizowała różne sposoby inkorporacji prawa religijnego do prawa powszechnego i wyciągnęła z tego faktu słuszny wniosek co do skuteczności wyboru takich regulacji przez strony stosunku prawnego.

Kolejna część dysertacji dotyczy sposobów, w jaki strony stosunku zobowiązaniowego mogą korzystać z kolizyjnoprawnej autonomii woli. Na uwagę w tym zakresie zwracają rozważania poświęcone trudnemu zagadnieniu rekonstrukcji (czynionej przecież *post factum*), jaki był (rzeczywisty) zamiar stron danej relacji prawnej, ze wskazaniem elementów wskazujących na dorozumiany wybór prawa. Spory fragment tego rozdziału Doktorantka poświęciła też na doktrynalne rozważania nad dopuszczalnością i skutkami wyboru następczego, czy też zmiany dokonanego

uprzednio wyboru (w tym w odniesieniu do osób trzecich i zmian prawa w czasie), jak również wyboru częściowego i złożonego.

Za najbardziej wartościowe w pracy uważam dwa kolejne rozdziały rozprawy doktorskiej. W siódmej odsłonie Doktorantka przybliżyła konstrukcję ograniczenia skutków wyboru prawa w przypadku umów konsumenckich i o pracę; ósmy rozdział poświęcony został natomiast ograniczeniu wyboru prawa w odniesieniu do niektórych umów przewozu oraz umów ubezpieczenia. Każda ze wskazanych części dysertacji zasługuje na słowa pochwały z nieco innych powodów.

W rozdziale siódmym Doktorantka omówiła trudną teoretycznie, a jeszcze bardziej uciążliwą praktycznie konstrukcję wynikającą z art. 6 ust. 2 i art. 8 ust. 1 rozporządzenia Rzym I. Na podstawie wskazanych przepisów, w razie dokonania przez strony umów konsumenckich, czy o pracę wyboru prawa, dochodzi każdorazowo do porównania skutków stosowania prawa wybranego i prawa wskazanego za pomocą łączników o charakterze obiektywnym. Porównanie to dokonywane jest na podstawie kryterium korzyści podmiotu słabszego w danej relacji pranej (tj. *ex lege* – konsumenta pasywnego i pracownika). Końcowym etapem tego procesu jest przyznanie pierwszeństwa regulacji prawnej pochodzącej z prawa wybranego albo prawa wskazanego za pomocą łącznika obiektywnego, która jest dla wskazanego podmiotu (w danej kwestii) względniejsza. Co istotne, Doktorantka nie dość, że precyzyjnie i prawidłowo wskazała mechanizm opisała, to jeszcze – co najważniejsze – wskazała oprócz zalet, także jego istotne wady.

Rozdział ósmy dysertacji zawiera omówienie wyjątków od przyświecającej rozporządzeniu Rzym I zasady dopuszczalności nieograniczonego (swobodnego) wyboru prawa przez strony relacji zobowiązaniowych. Ograniczenia te odnoszą się do niektórych umów przewozu oraz wybranych umów ubezpieczenia. O ile w odniesieniu do tych pierwszych większych trudności przy wyłowieniu wyjątków nie ma, o tyle precyzyjne wskazanie rodzajów umów ubezpieczenia, w odniesieniu do których wybór prawa jest wyłączony, nastrocza nie tylko praktykom, ale i teoretykom prawa wielu trudności. W tym zakresie Doktorantka wykazała się niezwykle skrupulatnością i precyzją, co zasługuje na szczególne podkreślenie.

Wieńczący pracę rozdział dziewiąty poświęcony jest relacji pomiędzy dokonaniem przez strony stosunku zobowiązaniowego wyborem prawa a regulacjom o charakterze imperatywnym, pochodzącym od prawodawcy innego niż ten, którego system prawny został wybrany. Nie chodziło tu o rekapitulację wcześniejszych rozważań poświęconych art. 3 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, czy też mechanizmom wynikającym z art. 6 ust. 2, czy art. 8 ust. 1 tego aktu. W tej części pracy Doktorantka skupiła się na omówieniu skuteczności (skutków) wyboru prawa państwa spoza Unii Europejskiej w sytuacjach wewnątrzunijnych, interakcji, jakie następują pomiędzy prawem wybranym a przepisami wymuszającymi swoje zastosowanie oraz następstwami zastosowania klauzuli porządku publicznego w przypadku dokonania wyboru prawa. Po lekturze tego rozdziału można poczuć pewien niedosyt. O ile pierwsze zagadnienie (wyboru prawa państwa trzeciego w sytuacjach wewnątrzunijnych) zostało w rozprawie świetnie opracowane, o tyle fragment poświęcony zderzeniu dwóch racji – autonomii woli stron i interesu publicznego mógłby zostać bardziej rozbudowany...

Strona formalna rozprawy, dobór źródeł. Warsztat naukowy.

Strona formalna rozprawy doktorskiej mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* nie budzi zastrzeżeń. Brak też większych uwag co do warstwy językowej publikacji. Rażą niestety zbyt częste powtórzenia pewnych zwrotów, czy też słów (niekiedy sformułowanie „autonomia woli” pojawia się w trzech kolejno po sobie następujących, krótkich zdaniach), czy też pewne niedoróbki stylistyczne. Uważny czytelnik zwróci także uwagę na potknięcia o charakterze redakcyjnym (błędne końcówki, literówki (s. 181), zbędne litery w tekście, czy też – stawianie kropki na końcu śródtytułów niebędących zdaniami).

Zgromadzony do celów opracowania dysertacji doktorskiej materiał badawczy należy uznać za więcej niż wystarczający i dobrze w pracy wykorzystany. Liczba i dobór źródeł jest właściwy. W pracy zostały powołane wszelkie istotne dla tematu pracy pozycje z literatury krajowej; bibliografia zagraniczna jest ponadprzeciętnie

reprezentowana. Przypisy w rozprawie, w imponującej liczbie dwóch tysięcy dwustu osiemdziesięciu, są sporządzone poprawnie, w miejscach, w których powinny się znaleźć i zawierają treści istotne dla czytelnika pracy badawczej.

Warsztat naukowy Doktorantki jest wybitny. Podziw budzi swoboda, z jaką Pani mgr Sławomira Lerman-Balsaux prowadzi tok swojej wypowiedzi. Wywody w poszczególnych częściach podlegającej recenzji rozprawy są klarowne, a wyprowadzane wnioski – jasne i przekonujące. Generalnie poglądy wyrażane w rozprawie są świetnie uzasadnione. Na podkreślenie zasługuje biegłe posługiwanie się przez Doktorantkę orzecznictwem sądów państw członkowskich Unii Europejskiej, a szczególnie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i twórcze, jak również uzasadnione wykorzystywanie judykatury w pracy. Nie sposób także pominąć milczeniem próby przełamywania przez Doktorantkę utartych, doktrynalnych sformułowań, czy też określeń opisujących pewne konstrukcje jurydyczne. Jako przykład może posłużyć promowanie występującego niszowo w polskiej doktrynie sformułowania „wybór swobodny [prawa]”, w miejsce „wyboru nieograniczonego” (s. 73).

III. UWAGI MERYTORYCZNE

Zdecydowanie pozytywna ocena rozprawy doktorskiej mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* nie oznacza, że ze wszystkimi twierdzeniami w niej zawartymi trzeba się zgadzać, albo też – może mniej dosadnie – że Doktorantka wszystkie wątpliwe kwestie zdołała w sposób przekonujący wyjaśnić.

W swojej rozprawie Pani mgr Sławomira Lerman-Balsaux wskazała słusznie, że „relewantnymi elementami stanu faktycznego wpływającymi na ocenę, czy mamy do czynienia z sytuacją czysto krajową mogą być powiązania o charakterze podmiotowym” (s. 115). Następnie stwierdziła, że „nie w każdym przypadku posiadania przez stronę siedziby rejestrowej w innym państwie będzie samoistną przesłanką przyjęcia relewantnego elementu międzynarodowego” (s. 116), w szczególności w odniesieniu do

„tzw. zagranicznych spółek kontrolowanych” (s. 116). W podsumowaniu tego wątku Doktorantka konstatuje, że „ocena, czy zależność kapitałowa bądź organizacyjna danego podmiotu świadczy o powiązaniu stanu faktycznego z więcej niż jednym obszarem prawnym powinna być dokonana *in concreto*.” (s. 117). Nasuwają się w związku z tym pytania: a) czy sąd rozstrzygający sprawę powinien tę kwestię rozstrzygać w każdym przypadku z urzędu?, i co ważniejsze – b) czy takie podejście nie powodowałoby zbytnej niepewności co do prawa właściwego wśród uczestników obrotu (w dobie masowo występujących w przestrzeni prawnej podmiotów, których udziały (akcje) należą do osób o zróżnicowanym (wielonarodowościowym) pochodzeniu)? Konsekwencje uznania, że dana sprawa ma charakter *stricte* krajowy (albo też *stricte* wewnątrzunijny) są bowiem daleko idące, jeśli chodzi o skutki dokonania przez strony wyboru prawa.

Drugie zagadnienie warte rozwinięcia nie wiąże się ściśle z tematem rozprawy, choć znalazło w niej swoje miejsce. Omawiając zagadnienie wyboru norm niebędących prawem danego państwa, Doktorantka zwróciła słuszną uwagę na różnice, jakie występują w wersjach autentycznych tekstu rozporządzenia Rzym I, a w szczególności na fakt pojawienia się w polskiej wersji, nieobecnego w innych, fragmentu punktu 13 preambuły o treści: „na zasadzie wskazania materialnego” (s. 147). Podobny problem, w nieco mniejszej skali, został przez Doktorantkę przedstawiony w odniesieniu do treści art. 3 ust. 3 rozporządzenia Rzym I: „W większości wersji językowych rozporządzenia Rzym I mowa jest przy tym o „wszystkich innych elementach stanu faktycznego”, podczas gdy tekst angielski precyzuje, że te okoliczności mają być relewantne” (s. 113). Nasuwa się zatem pytanie o rolę tłumacza i jego możliwą (dopuszczalną) ingerencję w treść tłumaczonego tekstu aktu prawnego. Czy powinien on podejmować działania, by oddać najwierniej jego sens, czy też rola tłumacza powinna ograniczyć się jedynie do wiernego przekładu?

IV. WNIOSEK KOŃCOWY

Rozprawa doktorska mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* – pomimo podniesionych wcześniej, drugorzędnych i nierzutujących na obraz całości wątpliwości, czy uwag – zasługuje na pozytywną, bardzo wysoką ocenę.

Przedstawiona do recenzji dysertacja stanowi istotny i trwały wkład w badania nad problematyką kolizyjnoprawnej autonomii woli, wzbogacając polską naukę prawa prywatnego międzynarodowego. Dowodzi ona przy tym umiejętności stawiania i rozwiązywania przez Doktorantkę problemów badawczych. Pani mgr Sławomira Lerman-Balsaux prezentuje poglądy samodzielne, dobrze umotywowane i w zdecydowanej większości przypadków zasługujące na aprobatę. Nie boi się przy tym wchodzić w polemikę ze współczesnymi badaczami, z uznanym autorytetem, zajmującymi się zbliżoną tematyką.

Jak wcześniej wspomniano, wskazane jest – pod dokonaniu niewielkich poprawek redakcyjno-stylistycznych – ogłoszenie całości rozprawy drukiem.

W konkluzji stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Sławomiry Lerman-Balsaux pt. *Wybór prawa dla zobowiązań umownych na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 (Rzym I)* w pełni odpowiada wymogom stawianym rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach i może stanowić podstawę nadania Pani mgr Sławomirze Lerman-Balsaux stopnia doktora nauk prawnych w dziedzinie nauk społecznych.

Wnoszę jednocześnie o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów w przewodzie doktorskim i uznanie rozprawy doktorskiej za wyróżniającą.

dr hab. Witold Kurowski, prof. UŚ